

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІМПЕРАТИВА У ВИСЛОВЛЕННЯХ РЕЛІГІЙНОЇ СЕМАНТИКИ (на матеріалі творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка)

У статті розглянуто актуальне для сучасної лінгвістики питання специфіки мовленнєвих формул релігійної семантики як унікальних витворів мисленнєво-мовленнєвої діяльності українців з огляду на природу їх духовного світосприйняття. Указано на структурні особливості речень, здатних виражати звернення до Бога, їх функціонально-семантичну своєрідність. Здійснено спробу обумовити функційність предикатива-імператива як центротворювального елемента, зокрема й у трансформованих визукових реченнях фразеологізованого типу.

Ключові слова: імператив, вокатив, імперативне речення, релігійна семантика, визукові речення, комунікати.

Umrykhina L. V. *The Functional Potential of the Imperative in the Religious Semantic Statements (based on H. F. Kvitka-Osnovianenko's Works).* The proposed article deals with the issue of the specific language of religious semantics as unique products of the thinking and speech activity of Ukrainians in view of the nature of their spiritual worldview. The relevance of the study is caused by necessity to follow up the realization of the peculiarities of Ukrainian's appeals to God. The main task of the article is the analysis of the actual material, collected by the method of a complete sample from the works of H. F. Kvitka-Osnovianenko. The purpose of the proposed study is to reveal the specifics of the linguistic design of appeals of Ukrainians to God. It is indicated on the specifics of the structural features of sentences that can express appeal to God, their functional-semantic peculiarity. An attempt to determine the functionality of the predicate-imperative as a center-forming element, including the transformed phraseologized sentences-interjections, was made. The examples of man's conversion to God are statements presented in the form of imperative sentences with a clearly defined constituent in the form of an imperative (at the grammatical level). The imperative is quite suitable for the expression of various functional-semantic types of appeal to God. The vocative together with the predicate-imperative are the semantic-grammatical center of imperative religious sentences-statements. The ability of the imperative-vocative combination to transform into exclamatory sentence-phraseological units allows us to ascertain the functional potential of imperatives in the statements of religious semantics.

Key words: imperative, imperative sentence, religious semantics, exclamatory sentences, communicators.

Літературний доробок першого українського прозаїка Г. Ф. Квітки-Основ'яненка (1778-1843), мова творів якого увібрала всю гаму тогочасної народно-розмовної стихії, є неоцінним скарбом в історії формування й розвитку української літературної мови. Творчо використавши багатства фольклору й побутово-говірної мови Слобожанщини, загалом подібної до мови Середньої Наддніпрянщини, письменник зумів створити власну стильову манеру оповіді з розмовним мовленням в її основі. Звернення до мовного пласту Квітчиної прози, що й сьогодні чарує читача своєрідним народним колоритом, дозволяє виявити особливості тісного взаємозв'язку нестримної духовної енергії українського народу й створеної ним палітри мовних унікалій.

Дослідженню мовного виміру творчості Г. Ф. Квітки-Основ'яненка присвячено багато розвідок, предметом яких стали мовні одиниці різних рівнів, як-от: морфологічного (Бевзенко С. П., Лисак Л. К., Лихошерстова Н. Є., Манохіна Ю. Є. Муромцева О. Г., Олексенко О. А., Петрова Л. П., Познанська В. Д., Ярещенко А. П.), фразеологічного (Лебеденко Ю. М., Левченко О. П., Наконечна О. І., Скорик О. С.), синтаксичного (Баранник О. Ю., Беляєва Т. В., Шкіцька І. Ю., Сотникова О. Б., Ткач П. Б., Умрихіна Л. В.) та ін. Проте й сьогодні не втрачає актуальності вивчення мовного пласту творів зачинателя прози передшевченківської доби з метою дослідження зовнішнього оформлення найтонших порухів української душі у вигляді різноманітних мовних засобів, які послужили врешті-решт основою уніфікації літературної мови українців.

З огляду на це заслуговують окремої розвідки широко представлені у творах митця мовленнєві формули релігійної семантики, які пов'язані з духовним світом українців. Духовне життя народу завжди було плідним ґрунтом для творення спеціальних мовних одиниць, покликаних виконувати роль своєрідних мовних оберегів. Будучи виразниками християнської культури, характерною ознакою якої є спрямованість на Бога, українці створили цілу систему висловлень, за допомогою яких звертаються до Всевишнього.

Основним завданням розвідки є аналіз фактичного матеріалу, зібраного методом суцільної вибірки з творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, з метою виявлення специфіки мовного оформлення звернень українців до Бога.

Особливо цікавими є приклади апелювання людини до Бога, що становлять висловлення, представлені на граматичному рівні у вигляді імперативних речень із чітко означуванним конституентом у формі імператива, або дієслова наказового способу другої особи. Ця спеціалізована граматична форма призначена для вираження дії, на виконання якої мовець скеровує конкретного адресата мовлення. Засобом імператива мовець актуалізує певний комунікативний намір, пов'язаний із власним волевиявленням, спрямованим на адресу конкретного реципієнта щодо виконання останнім бажаної дії або отримання від нього бажаного процесу чи стану. Ілюстрації з творів письменника засвідчують факт частого звернення українців до Бога / Господа за різних життєвих ситуацій: *А після сього не будемо журитись, що нам Бог милосердний не пошлеть терпіти, і, перехрестившись, скажемо: «Господи! навчи мене, грішного, як сповнять волю твою, святую!» – то й побачиш, що опісля усе гаразд буде* [7, с. 51]; *Дай, Господи милосердний, щоб ти там знайшов свою Марусю!* [7, с. 126]; *Господи милосердний, дай моїй дочечці добро-го чоловіка; не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя* [7, с. 82]; *Сей <Трохим> усе терпить і мовчить та дума: «Донеси мене тільки, Господи, додому* [7, с. 410]; *Господи милостивий! прийми мою душу!.. Жіночко... діточки... тату...* [7, с. 417]; *Прийми і мене, Господи, у царство твоє святе!* [7, с. 111].

Наведені ілюстрації демонструють широку сферу функціонування імперативних конструкцій релігійного спрямування в мовленнєвому просторі українців. Про це свідчить різноманітне семантично-ситуативне наповнення відповідних структур, що пов'язано з необхідністю вираження

особистісних пріоритетів, установлених у конкретний життєвий момент. У висловлюванні прохань, звернених до Бога, українці виявляють щирість віри як у питаннях релігійно-духовного характеру (*А після цього не будемо журитись, що нам Бог милосердний не пошлеть терпіти, і, перехрестившись, скажемо: «Господи! навчи мене, зрішного, як сповнять волю твою, святу!» – то й побачиш, що опісля усе гаразд буде* [7, с. 51], *Господи милостивий! прийми мою душу!.. Жіночко... діточки... тату...* [7, с. 417], так і в більш прозаїчних буденних ситуаціях (*Сей <Трохим> усе терпить і мовчить та дума: «Донеси мене тільки, Господи, додому* [7, с. 410], що дозволяє почасти констатувати наближення висловлень релігійного змісту до репрезентантів ужитково- побутового рівня комунікації.

Причини узвичаєного звернення до Бога в імперативі, передусім – використання другоособової форми, дослідники пов'язують як з історичними витоками християнського віровчення (у Новому Заповіті Бог як проста людина людською мовою намагається знайти в кожному основу для його наближення до Бога [16, с. 226], так і з особливостями розвитку граматичного устрою української мови (раніше семантика поваги граматично не передавалася [15, с. 76; 12, с. 59]. До того ж зазначають, що саме така форма апелювання до Всевишнього є виявом особливої приязності, довірливості, невимушеності звернень українців до духовних сил [8, с.122], інтимізації стосунків [15, с. 76; 8, с.122].

Важливим також є урахування фактора адресата в структурі мовленнєвої ситуації, його інтерпретація з позицій мовця як носія певної культури, рецепція ролі Бога як сприймача певного посилу в фідейстичній комунікації загалом й українській зокрема. У традиційній культурі українців комунікація з Богом постає у вигляді мовленнєвих актів звернення до адресата, яким є Боголюдина Ісус Христос з усіма притаманними йому можливостями надлюдини. Християнство дозволяє відчуті безпосередній доступ до Бога, який чує людину. Християнська молитва, зокрема, передбачає присутність Бога Живого. У цьому суттєва відмінність християнства, наприклад, від буддизму, де віряни, медитуючи, уявляють якесь безособове надбуття, у якому занурюються й розчиняються. Українці ж як християни уявляють Бога як живу особистість, що її можна відчуті, доторкнутися через молитву. Глибока віра в Бога дозволяє українцеві-християнину під час такої комунікації відчувати себе в єдиному з ним ситуативному просторі.

Для українців характерним є ставлення до Бога як до Небесного Батька, який безмежно любить нас, чує й допомагає. Тож не дивно, що в мовних формулах, зокрема молитовного характеру, адресант свідомо використовує імперативну форму, валідну для обслуговування традиційного комунікативного акту в соціальній міжособистісній взаємодії, як наприклад, у ситуації спілкування батьків і дітей. Прикладом стандартного функціонування імперативних конструкцій у сфері апелювання один до одного старших і молодших представників українського родинного кола є численні ілюстрації із творів Г. Ф. Квітки-Осноров'яненка, як-от: *Так сумовавши, у неділю гукнув на Галочку: «Давай, дочко, швидше обідати»* [7, с. 368]; *Кажі, доню, усе, що знаєш; я*

послухаю і розсуджу меж вами, чи до діла твої речі [7, с. 378]; *Випий, доню, води трішки... або ляж на печі... або чи не хоч, онде молошна каша, учорашня, з'їж трошки* [7, с. 312]; *Тепер слухай мене, Марусю: не раз тобі казав, що дівко тобі зоставитись не можна* [7, с. 368]; – *Говори!* – каже Наум. – *А знаєш ти, голову, що батько лучче бачить твоє щастя, чим ти? Ти молода, дурна! Лягай же, дівко, спати; завтра будеш старіша, чим сьогодні, а від того умніша* [7, с. 87] – батьківські імперативи в різноманітних комунікативних виявах (від прохання, поради чи настанови аж до категоричного наказу); *Матусенько, ріднесенька, рибочко, голубочко, перепілочко! Не зопиняй же мене* [7, с. 298]; *І вже сього, мамо, не кажи* [7, с. 299]; *Давай, тату, кошту; піду по другим городам, запримічатиму, де як поводитись* [7, с. 432]; *Матіночко, ріднесенька! Не віддавай мене заміж* [7, с. 301]; *Не сердься, моя мамочко, рибочко, перепілочко, зозуличко! Прости ж мене!* [7, с. 312]; *Не жди мене, мамо!* [7, с. 313]; *Таточку, голубчику, соколику, лебедику! Матінко моя ріднесенька! Утішко моя, перепілочко, голубочко! Не погубляйте свого дитяти; дайте мені, бідненькій, ще на світі пожити! Не розлучайте мене з Василечком. Не держіть мене як дочку <...>* [7, с. 84]; *Таточку!.. Матінко!.. а підійдіть до мене!* [7, с. 112] – прохання й благання (супроводжувані різноступеневою інтенсивністю вияву емоцій і почуттів) до батьків із боку дітей, оформлені також у вигляді імперативних конструцій.

Побудова речень аналізованого типу змісту, у якому волевиявлення щодо здійснення бажаного спрямоване на адресу конкретного реципієнта з метою отримання від нього бажаного процесу чи стану, цілком відповідає традиції синтаксичного моделювання висловлень подібного комунікативного спрямування. Для вираження описаної інтенції граматичною системою української мови передбачено використання імперативних речень, центральним структурним елементом яких є дієслово наказового способу другої особи. Повідомлення про намір отримати реалізованою бажану ситуацію, стимульовану до здійснення засобом імперативного висловлення, може супроводжуватись звертанням, яке вказує на адресата повідомлення.

За спостереженнями О. Л. Даскалюк, «сама ситуація мовного волевиявлення передбачає наявність особи мовця та особи адресата <...> Причому мовець перебуває ніби за кадром мовленнєвої ситуації, а на його присутність вказує лише імперативна грамафа, за якою у мові закріплено (як основний) такий зв'язок із позамовною реальністю: *Я (мовець) наказую (прошу, застерігаю, дозволяю тощо) тобі (адресатові) виконати / не виконати (продовжувати виконувати чи перестати виконувати) дію, яку Я (мовець) вважаю необхідною (доречною, припустимою) у цій ситуації*. Другоособова форма дієслова наказового способу акумулює всю функціонально-семантичну своєрідність мовного волевиявлення: мовець через імператив передає своє вольове спрямування на здійснення змін (чи припинення їх – у випадку з прохібітивом) через залучення до виконання свого наміру адресата мовлення. У такому разі особи адресата мовлення й виконавця каузованої дії збігаються» [4, с. 91-92].

Як слушно зауважують П. С. Дудик і Л. В. Прокопчук, «звертання до когось, чогось є однією із уселюдських мисленнєво-почуттєвих і спілкувальних

потреб. Воно притаманне всім мовам <...> Основна функція звертань полягає у спонуканні співрозмовника слухати те, що йому повідомляють, виконувати певні дії» [5, с. 234]. До того ж, як відзначає І. Ю. Шкіцька, окрім основної закличної, чи апелятивної, функції, звертання виконує інші: називаючи того, кому адресоване мовлення, дає експресивну оцінку співрозмовнику; виражає суб'єктивне ставлення до нього; слугує зовнішнім показником прихованих намірів мовця [21, с. 105]. Цьому сприяє, за спостереженнями М. С. Скаба, лексико-семантичне наповнення назв особи адресата мовлення [18, с. 61].

Аналізований фактичний матеріал указує на облігаторність уживання звертань в імперативних конструкціях релігійного спрямування. У наведених вище прикладах представлені звертання до Бога, виражені за допомогою вокативної форми іменника *Господь*, а саме іменника у формі кличного відмінка — *Господи*.

Визначення граматичного статусу звертання — значущого структурного елемента аналізованих конструкцій — належить до проблемних мовознавчих питань. Упродовж тривалого періоду у вітчизняному мовознавстві звертання розглядали як слова, формально не пов'язані з членами речення (Ф. І. Буслєв, Д. М. Овсянко-Куликовський, О. М. Пешковський, О. О. Шахматов та ін.). Уперше визнавши наявність граматичного зв'язку кличного відмінка з реченням, О. О. Потебня започаткував ідею формального включення звертання в структуру речення через семантичну й позиційну співвіднесеність. Відтоді мовознавці розглядають звертання не як таке, що прилягає до речення [13, с. 177], а як таке, що має певну діяльність у реченні, тому стоїть не поза ним, а в ньому [17, с. 101]. О. О. Потебня звернув увагу на вияв найтіснішої семантичної й граматичної взаємовідповідності звертання в структурах із другоособовою формою дієслова. Важливим є виявлення найдавнішого походження особливої форми кличного відмінка для називання імені Всевишнього. Ідеться про особливу звукову форму, створену через перенесення наголосу на початок слова: *Господь* (форма називного відмінка) — *Господи* (форма кличного відмінка) [17; с. 101].

На сьогодні прийнято вважати звертання, що виражене за допомогою кличного відмінка, засобом комунікативного оформлення речення-висловлення, спрямованим на те, щоб спонукати співбесідника слухати [19, с. 406]. Функціонування кличного відмінка в імперативних конструкціях вважають центральною ланкою функціонування взагалі [2; с. 187], оскільки первинною функцією кличного відмінка є семантико-синтаксична функція адресата вольової дії — потенційного суб'єкта дії [2, с. 189], що підтверджують і автори «Теоретичної морфології української мови» І. Р. Вихованець і К. Г. Горондєвська [3, с. 77].

У досліджуваних висловленнях релігійного змісту особа названого адресата виражена у вигляді звертання — комунікативно важливого елементу речення, синтаксично ізолюваного засобом традиційно прийнятих пунктуаційних норм. Проте специфічність і нестандартність як для імперативної комунікативної ситуації виявляється в тому, що потенційним виконавцем

бажаного виступає особа фактично не реального (фізично не присутнього під час комунікації), а уявного адресата, яким є Бог, надії й сподівання на якого щиро покладає адресант-українець.

Нетиповий контекст використання вокатива почасти зумовлює не-стандартність оформлення відповідних синтаксичних конструкцій. Так, помітною ознакою деяких із них є відсутність принципового відокремлення вокатива від загальної канви синтаксично структурованого повідомлення. Мова йде про особливості використання правил капіталізації в разі передачі окличного інтонування звертання як виділеної частини синтаксичної структури (*А після свого не будемо журитись, що нам Бог милосердний не пошлеть терпіти, і, перехрестившись, скажемо: «Господи! навчи мене, грішного, як сповнять волю твою, святую!» – то й побачиш, що опісля усе гаразд буде* [7, с. 51], *Господи милостивий! прийми мою душу!.. Жіночко... діточки... тату...* [7, с. 417]. Як видно з прикладів, після звертань у формі кличного відмінка *Господи!, Господи милостивий!* використано малу літеру, що відповідає пунктуаційному правилу відокремлення вигуків у реченні. Подібне пунктуаційне оформлення спостерігаємо в прикладах використання вигуків у реченні, як-от: *Аж ось у обідню пору рушили з церкви. Батечки! що народу, а що й панів!* [7, с. 273]; *Хороми зараз знайшла, увійшла у них. Господи! що тут робити!* [7, с. 274]; *Ох, лишечко! коли ж я туди настигну?..* [7, с. 275]; *Тут до них і вийшов Левко... Мати Божа! чи се ж він?* [7, с. 264]. А от у разі використання звертань, що називають особу реального співбесідника, фізично присутнього під час акту комунікації, оформлення речення супроводжене абсолютним дотриманням традиційних пунктуаційних правил: *Батечку, голубчику! Не віддавайте мого Левка...* [7, с. 260].

Досліджуване явище наводить на думку про семантичне наближення звертання до вигука в разі номінації Бога — адресата волевиявлення, що одночасно є й потенційним виконавцем. Показовим при цьому є факт безпосередньої постпозиції імператива відносно звертання, що репрезентує особу співрозмовника, до якого мовець адресує своє волевиявлення. Ця тенденція наштовхує на роздуми про ідею граматично-семантичного злиття звертання й імператива, що може бути зумовлене комунікативною потребою вираження палкого особистого бажання стосовно його здійснення. Релігійний стан свідомості мовця стимулює оформлювати відповідні послання — результат мовленнєвого вияву надзвичайного емоційного насаження думки — у вигляді певних формул релігійно-магічного спрямування, що набувають ознак мовлення релігійно-ритуального характеру, які можемо спостерігати в разі безперервного промовляння частин молитви.

За висновками М. С. Скаба, «залежно від змісту, який мовець вкладає у висловлення, і від того, якого ступеня апеляції прагне надати мовець своєму мовленню, він буде по-різному здійснювати членування фонетичного ланцюга на фрази, по-різному інтонувати його на частини тощо. У писемній формі мови це виявлятиметься в різному пунктуаційному оформленні тексту» [18, с. 64]. О. О. Потєбня ж відзначав узагалі здатність енергії живого народного мовлення порушувати пунктуаційні межі. Він помітив, що

всупереч правилу «відмежовувати комою кличний від присудка (*сира земле, розступися*) і не відмежовувати називний, відстань у живому мовленні між цими відмінками і присудком однакова» [17, с. 101].

Про відносність граматичних меж, можливість мовних явищ утворювати перехідні зони функціонування свідчить явище переважного поповнення вигуків завдяки іменниковій базі, а саме засобом кличного відмінка. «Оскільки він у типових випадках поєднується з найближчою йому за семантикою граемою дієслова – наказовим способом, то і форми наказового способу, як і кличний, становлять найтиповіший дієслівний резерв, з якого формуються вигуки. Як і кличний, форми наказового способу здатні утворювати односкладні речення, виражати різноманітні емотивні відмінки. Усе це разом – за сприятливих семантичних умов – робить можливим перетворення даних дієслівних форм на вигуки» [2, с. 192].

Тому речення, у яких актуалізовано звернення до Бога за допомогою предиката-імператива в поєднанні з вокативом, із легкістю можуть трансформуватися у вигуки-речення на зразок *Господи помози!; Не дай Господи!; Господи не приведи!; Дай Господи!; Боронь Боже!; Дай Боже!; Боже помози!; Крий Боже!*, що визначають як особливий тип реченневих утворень – нечленовані слова-речення з відмінними ознаками. Серед останніх виокремлюють своєрідне фонетичне оформлення, непроникність, однонаголошеність, відтворюваність, ізолюваність [3, с. 378]. Незважаючи на те, «що вигуки не безпосередньо, а лише опосередковано співвідносяться із судженням, бо вони позначають не позамовні ситуації, а передають тільки емоції та почуття мовця, які стосуються цих ситуацій» [3, с. 374], деякі з них, передусім типу наведених вище, не абсолютно втратили семантичні зв'язки зі своїми вихідними повнозначними словами, що мають поняттєву основу, і віддалено співвідносяться з вихідним судженням. Т. А. Коць називає їх вигуківими конструкціями [10, с. 57], А. С. Шатілова кваліфікує як спонукальні еквіваленти речення, виражені фразеологізованими зворотами [20, с. 82], О. М. Куза – як вигуківово-модальні релігійні фразеологічні одиниці [11, с. 107].

Досліджуваний мовний матеріал пропонує широкий спектр функційно-семантичної інтерпретації фразеологізованих речень-вигуків. Мовці, що ними є герої творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та й сам автор, засобом не власне прямої мови, використовують їх таким чином:

– у мовленнєвій ситуації побажання-благословення, як-от: *Дай Боже, щоб ні вам, ні діточкам вашим не лучилося такої напасти терпіти і щоб зроду не знали судящих!* – *Так, усе молячи Бога, і пішла з Левком* [7, с. 289] (автор висловлення намагається за допомогою самого факту його промовляння запобігти здійсненню небажаного);

– як заперечну відповідь-превентив у діалогічному мовленні:

– *Що ж, тьотушка, як великому панові доведеться, що йому на поклон понести?*

– *Борони Боже!* [7, с. 272];

– для вираження бажання-перестороги: *Се собі смущеніє від нечистого,*

Господи нас борони від нього! [7, с. 303]; *Діточки без доглядання, у бідності, у нищеті, без науки, без усього помруть або – не дай Боже!* – бездільниками стануть [7, с. 89]; *Оттак-то! От до чого ся горілочка доводить, що йому такеє привиденіє було, що крий Боже і усякого християнина* [7, с. 145];

– для передачі бажання-побоювання: *От Василя мені жалчіш, що – не дай Боже!* – чи не пропав він і з тілом, і з душею [7, с. 124];

– *А не дай Боже*, як... – сказала Маруся та й притулилася до Василевого плеча; і не доказала, і боїться злянути на нього.

– *Не доведи до того Боже!* – аж скрикнув Василь і аж злякався, подумавши, про що Маруся йому тільки нагадувати стала [7, с. 73];

– для відтворення емоційного стану героїв, а саме почуття здивування-страху: *Як заговорив до неї Василь, так вона так злякалась, як тоді, як мати на неї розсердилась; а се тільки одним один раз і було на її віку, як, принісши вона від річки плаття, загубила материну хустку, що ще від її покійної матері, так за те-то на неї мати сердилась, було, і хоч не довго, та вона, крий Боже!* – як, було, злякалась [7, с. 56];

– для характеристики ситуації: *А через такий порядок і дівки, було, березуться, крий Господи як!* [7, с. 391], а також особи: *Там такий скупий, що крий Боже!* [7, с. 249];

– у традиційно-ритуальній мовній практиці: *Покуштовавши її бережно, щоб крихот не розсипати під стіл, усяк перехрестивсь і сказав: «Спасибі Богу милосердному! Дай Боже і на той год діждати!»* [7, с. 94] (мовець – батько як голова родини – висловлює не просто побажання щодо реалізації ситуації в майбутньому, а виконує обов'язкову частину Великоднього ритуалу, озвучуючи традиційно прийняті мовні формули-кліше).

До особливого типу фразеологізованих речень-вигуків релігійної семантики слід віднести комунікати мовного етикету (за термінологією І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської [7, с. 294]). Це етикетно-узуальні формули спілкування, як-от: *Добридень, дівчата. Боже вам помагай!* [7, с. 69]; *Боже вам помагай! з понеділком будьте здорові!* [7, с. 274]; *Дай Боже вам вечір добрий* [7, с. 100]; *Дай Боже вам день добрий!* [7, с. 314]; *Дай Боже день добрий! З неділею будьте здорові* [7, с. 445].

Отже, як засвідчує аналіз мовленнєвого матеріалу, для вираження різних функційно-семантичних видів звернення до Бога цілком придатний імператив, у формі якого виражений предикат – основний семантико-граматичний елемент речень-висловлень релігійної семантики. Обов'язковим структурним елементом при цьому є звертання, виражене формою кличного відмінка іменника – власної назви, а саме *Боже* / *Господи*, який разом із предикатом-імперативом становить семантико-граматичний центр імперативних речень-висловлень релігійного спрямування. Здатність імперативно-вокативного поєднання трансформуватися у вигуківі речення-фразеологізми дозволяє констатувати функційний потенціал імператива у висловленнях релігійної семантики.

Окремий детальний аналіз релігійних фразеологізмів може стати перспективою подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Вихованець І. Р.** Граматика української мови. Синтаксис: підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.
2. **Вихованець І. Р.** Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наукова думка, 1992. 222 с.
3. **Вихованець І. Р.,** Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. К.: Унів. вид-во «Пulьсарі», 2004. 400 с.
4. **Даскалюк О. Л.** Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2006. 206 с.
5. **Дудик П. С.,** Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підручник. К.: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
6. **Журай С. Т.** Особенности употребления imperativus et conjunctivus в библейских текстах. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Материалы II Международной научной конференции* (Днепропетровск, 14-15 апреля 2005 г.) / [сост. Т. С. Пристайко]. Днепропетровск: «Пороги», 2005. С. 148-149.
7. **Квітка-Освов'яненко Г. Ф.** Маруся: повісті та оповідання, драматичні твори / [передм., прим. та комент. Л. В. Ушкалова]. – Харків: Фоліо, 2013. – 602 с.
8. **Ковтун А.** Динаміка особливостей релігійних найменувань у зверненому мовленні українців. *Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи*: [зб. наук. праць / упоряд. С. К. Богдан]. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. Вип. 15. С. 120-132.
9. **Космеда Т. А.** Синтаксичні фразеологізми як реалізатори прагматичної функції *Лінгвістичні дослідження*: [зб. наук. праць / ред. Л. А. Лисиченко]. Харків: ХДПУ, 2001. С. 79-84.
10. **Коць Т. А.** Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. К.: Логос, 2010. 303 с.
11. **Куза А. М.** Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі: дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 212 с.
12. **Мирночок О. М.** Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 55-63.
13. **Овсяннико-Куликовский Д. Н.** Синтаксис русского языка. С.- Петербург, 1912. 323 с.
14. **Пазухин Р. В.** Так называемое «повелительное наклонение и его парадигма». *Studia Rosica Posnaniensia-Posnan*. 1974. С. 85-95.
15. **Піддубна Н. В.** Комунікативно-прагматичний потенціал паремій з компонентом *Бог* (на матеріалі «Галицько-руських народних приповідок», зібраних І. Франком). *Лінгвістичні дослідження*: [зб. наук. праць / гол. ред. проф. К. Ю. Голобородько]. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2016. Вип. 43. С. 73-79.
16. **Пивоварчик Т. А.** Речевые формулы с именем Бога в повседневной коммуникации. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. Дніпропетровськ, 2009, № 11. Вип. 15, т. 1. С. 224-232.
17. **Потебня А. А.** Из записок по русской грамматике. М.: Просвещение, 1958. Т. I-II. 536 с.
18. **Скаб М. С.** Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика): дис. ... д-ра філол. наук. Чернівці, 2002. 451 с.
19. **Слинько І. І.,** Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. К: Вища школа, 1994. 670 с.
20. **Шатілова О. С.** Спонукальний потенціал еквівалентів речення. *Лінгвістичні студії*: збірн. наук. праць, 2012. Вип. 25. С. 79-83.
21. **Шкіцька І. Ю.** Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект: монографія / [наук. ред. проф. В. М. Бріцин]. К.: Вид. дім Дмитра Бурого, 2012. 440 с.

Умрихїна Любов Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна.

Tel.: +38-096-29-19-423

E-mail: lubovumrikhina@gmail.com

orcid.org / 0000-0003-3888-342X

Umrykhina Liubov Volodymyrivna – PhD in Philology, Doctoral Student, Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.